اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر کاهش اعتیادپذیری در دانش‌آموزان دختر مقطع پیش دانشگاهی شهر تهران

لیدا کاکیا[1]

1- پژوهشگر ارشد مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی،کارشناس ارشد تعلیم و تربیت تطبیقی و بین الملل،دانشگاه علامه طباطبایی

یافته/ دوره دوازدهم/ شماره 3/ پاییز 89/ مسلسل 45

چکیده

دریافت مقاله: 89/2/12 ، پذیرش مقاله: 89/5/21

* **مقدمه:** ترکیب سنی جمعیت کشور ، اولویت بخشی به راهبردهای پیشگیرانه اعتیاد به مواد مخدر را آشکار می سازد . هدف پژوهش ، بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر کاهش اعتیادپذیری دانش‌آموزان دختر درمقطع پیش‌دانشگاهی شهر تهران است.

* **مواد و روش ها:** برای جمع آوری اطلاعات تحقیق ، در مرحله پیش آزمون 300 دانش آموز دختر و از طریق روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای انتخاب گردیدند. سپس در مرحله پس آزمون در هریک از دو گروه کنترل و آزمایشی ، 15 دانش آموز شرکت و به منظور جمع آوری داده ها از آزمون t مستقل برای تعیین معناداری تفاوت میانگین‌ها استفاده گردید.

* **یافته ها:** تحلیل داده ها بیانگر تفاوت معنی دار بین نتایج آزمون ها در دو گروه کنترل و آزمایشی بود و نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی باعث کاهش اعتیادپذیری ، آمادگی به اعتیاد و کاهش اعتراف به آن در نوجوانان می‌شود.

* **بحث و نتیجه گیری:** برگزاری دوره های آموزش مهارت های اجتماعی برای مبارزه با گرایش نوجوانان به مصرف مواد مخدر باید مطمح نظر گروه های مرجع همچون مشاوران ، مربیان مدارس و برنامه ریزان اجتماعی قرار گیرد. بعلاوه این روش می تواند به منزله رهیافتی مقابله ای در آموزش نوجوانان مورداستفاده قرار گیرد.

* **واژه های کلیدی:** مهارت‌های اجتماعی ، اثربخشی ، اعتیاد ، دانش‌آموزان دختر

آدرس مکاتبه: تهران،خیابان سپهبد قرنی،نبش کوچه ملک الکلامی،پلاک 131،مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی

پست الکترونیک: lida.kakia@yahoo.com

مقدمه

پژوهش های بین المللی و ملی ضمن اثبات سیر صعودی ابتلاء به مصرف مواد مخدر و بویژه مصرف سیگار در بین نوجوانان و جوانان ، بر این نکته تاکید می کنند که انگیزه مصرف مواد مخدر از پیروی از عضو معتاد خانواده به سوی نقش گروه همسالان دچار تغییر الگو شده است (7-1).

از سوی دیگر روند صعودی گرایش دختران به مصرف مواد مخدری همچون سیگار و الکل در سال های اخیر ، توجه ویژه محققان و سازمان های بهداشتی را به " عامل جنسیت " و نقش گروه همسالان معطوف نموده است(۸،۹).

در واقع عامل جنسیت اشاره به گرایش بیشتر دختران به مصرف مواد مخدری همچون سیگار و تمایل کمتر آنان به ترک آن نسبت به پسران دارد ، در حالی که یافته های پزشکی حاکی از آن است که پیامد های منفی مصرف مواد مخدر برای زنان بیشتر از مردان است (ابتلاء بیشتر زنان معتاد به سرطان ریه و کبد)(10).

از سوی دیگرتحقیقات مرتبط با شیوع اعتیاد در بین زنان و دختران نشان می دهند که رابطه ناگسستنی بین خشونت های خانوادگی ، سوء استفاده جنسی در دوره کودکی ، افسردگی و اضطراب ، احساس بی کفایتی ، و عدم اعتماد به نفس در این گروه اجتماعی با گرایش به اعتیاد وجود دارد(۱۱،۱۲).

به هر حال پیامدهای منفی و فراوان اعتیاد دختران - به عنوان مادران آینده جامعه – بر بهداشت جسمانی و روانی خانواده و نقش گروه همسالان در گرایش به مصرف مواد مخدر همچون سیگار، ضرورت مبارزه و انتخاب برنامه های مناسب آموزشی جهت پیشگیری و ابتلاء آنان را بیش از پیش آشکار می سازد. در سال های اخیر رویکردها و تکنیک های جدیدی برای پیشگیری از ابتلاء به مصرف مواد مخدر مطرح شده اند که یکی از معروف ترین آنها ، کاربست آموزش مهارت های اجتماعی برای کاهش اعتیاد پذیری در نوجوانان است (13).

آموزش مهارت‌های اجتماعی تجهیز فرد به روش‌هایی است که بتواند در میان جمع از حقوق خود دفاع نموده و از تأثیرات سوء برخی از الگوهای نقش در امان باشد. از طریق این آموزش ها فرد می تواند ضمن برقراری روابط سالم و دوستانه با همسالان، خود را در جمع مطرح نموده و نیاز به احترام را برآورده نماید (۱۴،۱۵).

در ایران تحقیقات متعددی نیز نشان داده اند که برنامه آموزش مهارت‌های اجتماعی می تواند در تغییر نگرش و بالارفتن آگاهی آزمودنی‌ها نسبت به عوارض سوء مصرف مواد مخدر تأثیر بگذارد(19-16).

هدف پژوهش حاضر بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر کاهش اعتیادپذیری دانش‌آموزان دختر درمقطع پیش‌دانشگاهی شهر تهران است.

مواد و روش ها

روش مطالعه حاضر از نوع نیمه(شبه) آزمایشی با طرح پیش‌آزمون- پس‌آزمون با دو گروه کنترل و آزمایشی است. متغیر مستقل، آموزش مهارت‌های اجتماعی و متغیر وابسته اعتیاد پذیری و جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان دختر مقطع پیش‌دانشگاهی شهر تهران (47 مرکز) در سال تحصیلی 87-86 در مناطق نوزده گانه بوده است. روش نمونه‌گیری به صورت خوشه‌ای چند مرحله ای و بدین نحو بود که از بین مناطق نوزده گانه آموزشی ، مناطق 4 ، 6 ، 7 و 11 انتخاب و سپس از بین مناطق چهارگانه به صورت تصادفی ، منطقه 6 انتخاب گردید(20).

در مرحله دوم دو مرکز پیش‌دانشگاهی دخترانه در این منطقه به صورت تصادفی ساده انتخاب و پرسشنامهٔ های

مهارت‌های اجتماعی و سنجش اعتیادپذیری (پیش آزمون) بر روی 300 دانش‌آموز رشته‌های مختلف تحصیلی اجرا و پس از نمره‌گذاری تعداد 15 نفر از دانش‌آموزان هر مرکز که نمرات پایین‌تر از میانگین در آزمون مهارت‌های اجتماعی و نمرات بالاتر از میانگین در آزمون اعتیادپذیری کسب نموده بودند، انتخاب شدند (در مجموع 30 نفر و در دو گروه 15 نفری کنترل و آزمایش). سپس گروه آزمایش به مدت 10 هفته در طی 10 جلسه 60 دقیقه‌ای، تحت آموزش قرار گرفت. روش اجرا بدین نحو بود که نخست پرسش نامه ها توسط دو گروه تکمیل (پیش آزمون) و سپس بعد از ارائه موارد آموزشی به گروه آزمایشی ، نتایج حاصله از پاسخگویی دو گروه به پرسشنامه ها (پس آزمون) جمع آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در ایران پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی هنجاریابی و دارای مقدار 0/85 بوده است (21) .

هم چنین از آزمون بارتلت در سطح کمتر از 0/0001 معناداری استفاده و نمرات هنجار شده t و z محاسبه شد . نتایج حاصله نشان می دهد ابزار تحقیق از روایی سازه و پیش‌بین خوبی برخوردار است. همسانی درونی با روش آلفای کرانباخ در تحقیق حاضر در عامل آغازگری و خاتمه 0/84 در عامل تقویت 0/87 در عامل ابراز وجود 0/80 و در عامل جهت‌دهی 0/87 می‌باشد. پرسشنامه اعتیادپذیری از سه خرده مقیاس آمادگی اعتیاد، اعتراف به اعتیاد و تمایل به مصرف مواد مخدر تشکیل و برای سنجش اعتبار آن از آزمون کودر- ریچاردسون استفاده و در سه مقیاس آن به ترتیب 0/55 ، 0/55 و 0/54 است.هم چنین برای مقایسه نمرات اعتیادپذیری از نرم‌افزار SPSS10 مورد استفاده قرار گرفت.

یافته ها

جدول شماره (1) نشان می دهد که بین میانگین نمرات اعتیادپذیری گروه آزمایش (17/07) و گروه گواه (24/04) تفاوت بسیار زیادی وجود دارد. هم چنین نتایج آزمون آماری t-test نشان می‌دهد که مقدار t به دست آمده (t=18/67) با درجه آزادی 28 در سطح آلفای 0/01 از مقدار t جدول (2/048) بزرگ تر است ، و مقدار معنی‌داری بدست آمده (p=0/001) نیز از سطح آلفای 0/01 کمتر است. بنابراین می توان گفت که آموزش مهارت‌های اجتماعی بر پیشگیری از اعتیاد پذیری در دانش آموزان دختر گروه آزمایش نسبت به گروه گواه موثر بوده است. هم چنین نمرات آمادگی به اعتیاد بین پیش آزمون و پس آزمون دو گروه آزمایش و گواه نشان می دهد که بین میانگین نمرات آمادگی به اعتیاد گروه آزمایش (10/73) و تفاضل نمرات آمادگی به اعتیاد گروه گواه (19/07) تفاوت بسیار زیادی وجود دارد. علاوه بر این ، نتایج آزمون آماری t-test معناداری تفاوت مذکور را نشان می‌دهد به نحوی که مقدار t به دست آمده (14/883) با درجه آزادی 28 در سطح آلفای 0/01 از مقدار t جدول (2/048) بزرگ تر است، همچنانکه مقدار معنی‌داری بدست آمده (p=0/001) نیز از سطح آلفای 0/01 کمتر است. بنابراین می توان گفت به علت تاثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی ، تفاوت معنی داری بین دو گروه دانش آموزان دختر از نظر آمادگی اعتیاد بوجود می آید. هم چنین ، یافته های جدول نیز نشاندهنده تفاضل میانگین نمرات اعتراف به اعتیاد گروه آزمایش (3/07) و گروه گواه (9/00) است. مقدار t به دست آمده (12/42) با درجه آزادی 28 در سطح آلفای 0/01 از مقدار t جدول (2/048) بزرگ تر و مقدار معنی‌داری بدست آمده (p=0/001) نیز از سطح آلفای 0/01 کمتر است. بنابراین می توان گفت به علت تاثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی ، تفاوت معنی داری بین دو گروه دانش آموزان دختر از نظر اعتراف به اعتیاد به وجود می آید.

جدول(1) : نمرات میانگین و انحراف استاندارد اعتیادپذیری ، آمادگی به اعتیاد و اعتراف به اعتیاد دو گروه آزمایش و گواه

گروه آزمودنی / متغیر	گواه	آزمایش
نمرات اعتیادپذیری	24/04 ± 2/26	17/07 ± 5/23
نمرات آمادگی به اعتیاد	19/07 ± 1/33	10/73 ± 2/576
نمرات اعتراف به اعتیاد	9/00 ± 1/254	3/07 ± 0/961

بحث و نتیجه گیری

یکی از راهبردهای مهم تربیتی – آموزشی برای پیشگیری از اعتیاد ، آموزش مهارت های اجتماعی به افرادی است که بیشتر از سایر گروه ها در معرض خطر ابتلاء به سوء استفاده از مواد مخدر هستند. در پژوهش حاضر نیز اثر این راهبرد آموزشی بر گروهی از دختران مقطع پیش دانشگاهی شهر تهران مورد بررسی قرار گرفت. در مورد فرضیه اصلی پژوهش ، با توجه به داده های جدول 1 مشاهده می گردد که آموزش مهارت‌های اجتماعی باعث کاهش اعتیادپذیری نوجوانان دختر می‌شود که این یافته را می توان موید پژوهش های مستعلمی(18)،بوتین و همکاران(22)و اصغر نژاد (23)دانست. هم چنین یافته های پژوهش نشان می دهند که مقیاس آمادگی به اعتیاد - به عنوان شاخصی از عوامل شخصیتی همبسته با اختلال‌های اعتیادی - بعد از ارائه آموزش مهارت های اجتماعی نسبت به گروه کنترل کاهش یافته است و بین میانگین تفاضل نمرات آمادگی به اعتیاد در دو گروه آزمایش و گواه تفاوت بسیار زیادی دیده می‌شود که این امر توسط پژوهش های قبلی نیز تایید شده است (24 ، 25) . علاوه بر این یافته های پژوهش حاضر مشخص می سازد که آموزش مهارت‌های اجتماعی باعث کاهش اعتراف به اعتیاد در بین دانش آموزان دختر شده است. این یافته با پژوهش های گوتلیب و همکاران(26) و طارمیان (6) همخوانی دارد .

لذا با عنایت به یافته های پژوهش حاضر پیشنهاد می گردد که برنامه های آموزش مهارت‌های اجتماعی در برنامه ریزی آموزشی دوره های تحصیلی راهنمایی و متوسطه مورد توجه قرارگیرد. هم چنین با توجه به گستردگی اثرات منفی گرایش به اعتیاد در دختران ، سه پیشنهاد زیر ارائه می گردد :

1- افزایش برنامه های پیشگیری جنسیت محور برای آگاه سازی دختران نسبت به پیامدهای سوء مصرف مواد مخدر

2- افزایش برنامه های حمایتی از دختران در خانواده و سایر نهادهای اجتماعی جهت پیشگیری از وقایع زمینه ساز گرایش به مواد مخدر همچون خشونت های خانوادگی – اجتماعی

3- افزایش برنامه های آموزشی مبتنی بر بهره گیری از تجربیات زنان و دختران معتاد در جهت پیشگیری ابتلاء به مواد مخدر در دختران در معرض خطر

از جمله محدودیت های این مطالعه می توان به فاصله زمانی اندک سه ماهه بین پیش‌آزمون و پس آزمون و محدود بودن جامعه آماری به دانش‌آموزان دختر مقطع پیش‌دانشگاهی اشاره نمود.

سپاسگزاری

نویسندگان لازم می دانند ازکلیه مدیران ، دبیران و دانش آموزان منطقه 6 آموزش و پرورش شهر تهران که امکان انجام این پژوهش را با همکاری های بیدریغ خود فراهم ساختند ، سپاسگزاری نمایند.

References

1. Conrad K M, Flay B R, Hill D. Why children start smoking cigarettes: predictors of onset. British Journal of Addiction, 1992; 87: 1711-24.
2. Minagawa K, While D, Charlton A. Smoking and self-perception in secondary school students, Tobacco Control, 1993; 2: 215-21.
3. Charlton A. Smoking cessation in schools and colleges. Journal of Smoking-Related Disorders; 1995; 5: 289-94.
4. Charlton A. Children and smoking: the family circle. British Medical Bulletin, 1996; 52: 90-107.
5. Loud M L. Sad or bad: young people's perceptions of peer groups and smoking. Health Education Research; 1997; 12: 1-14.
6. Taremiyan F. A survey on effectiveness of life skills training for prevention of substance abuse among students, Teheran: Deputy of Research, Prevention of Substance Abuse Office, 2001: 34-56.(In Persian)
7. Ziaadini H, Kheradmand A, Nakhaee N, Taherzadeh H. The prevalence of cigarette smoking and relevant factors among school students in South of Iran. The Journal of Fundamentals of Mental Health, 2008; 10 (3): 239-245.
8. Black D, Tobler N, Sciacca J. Peer helping/involvement: An efficacious way to meet the challenge of reducing alcohol, tobacco, and other drug use among youth. Journal of School Health, 1998; 68: 87-93.
9. Health Canada. Stop smoking before it starts: An information kit for community organizations working with adolescent girls. [Cited 2008 July 14], Available from WWW.hc-sc.gc.ca/hl-vs/pubs/tobac/ssbs-peda/gs-pc-eng.php.
10. Women's Health Contribution Program. Girls, women, substance use and addiction, Bureau of Women's Health and Gender Analysis, Health Canada, [Cited 2005 June 23], Available from WWW.cewh-cesf.ca/PDF/bccewh/policyBCCEWH.pdf
11. Dansky B S, Saladin M E, Brady K T, Kilpatrick D G, Resnik H S. Prevalence of victimization and post traumatic stress disorder among women with substance use disorders: Comparison telephone and in-person assessment samples, The International Journal of Addictions. 1995; 30(9): 1079-1099.
12. Millstein R A. Gender and drug abuse research. The Journal of Gender-Specific Medicine, 1998; 1(3):44-47.
13. Page R M, Ihasz F, Simonek J, Klarova R, Hantiu I. Cigarette smoking, friendship factors, and social norm perceptions among Central and Eastern European High School students, Journal of Drug Education; 2006; 36(3): 213 – 231.
14. Herbert J D, Gaudiano B A, Rheingold A A, Myers V H, Dalrymple K, Nolan E M. Social skills training augment the effectiveness of cognitive behavioral group therapy for social anxiety disorder. Behavior Therapy, 2005; 36:125–138.
15. Kopelowicz A, Liberman R P, Zarate R. Recent advances in social skills training for schizophrenia. Schizophrenia Bulletin, 2006; 32 [Cited 2007 Feb 1], Available

fromhttp://schizophreniabulletin.oxfordjournals.org /misc/terms.shtml.

16. Ghaderi Dehkordi S.A survey on effectiveness of an educational plan for prevention of substance abuse among pupils of middle schools of Sharekord City. M.A. Dissertation, Isfahan: Islamic Azad University of Khorasghan, 2000:201-54. (In Persian)
17. Baghari M. Role of life skills training on science and attitude and self esteem of students. A.M Dissertation, Tehran: University of Tehran, College of psychology and educational sciences, 2002:158-87. (In Persian)
18. Mostalami F. A survey on effectiveness of social skills training on self confidence among blind girls of Tehran Narjes secondary school. M.A. Dissertation. Tehran: University of Al Zahra, College of psychology and educational sciences, 2002:101-19. (In Persian)
19. Rahmati A. Effects of coping skills training with use of collective approach on pupils attitudes about substance abuse, PhD Thesis, Tehran: University of Allameh Tabatabaee, College of psychology and educational sciences, 2004:281-289. (In Persian)
20. Delavar A. Research methodology in psychology and educational sciences. first ed. Tehran: Payam Noor University, 1992; 55-87. (In Persian)
21. Abbasi H. Norming of social skills questionnaire on secondary schools students of Tehran city. M.A. Dissertation, Tehran: University of Allameh Tabatabaee, College of psychology and educational sciences, 2002:121-23. (In Persian)
22. Botvin G, Baker E, Filazzola A, Botvin E. A cognitive- behavioral approach to substance abuse prevention: a one year follow up. Addictive Behaviors, 1990; 15: 47- 68.
23. Asgharnejad A. Training of social skills for prevention of substance abuse. Proceeding of the second Seminar on prevention of substance abuse among students; 2001; Oct 12-14, Tehran: Ministry of Education: Institute of Educational Planning. (In Persian)
24. Pentz M A, Trebow E A, Hansen W B, Mackinnon D P, Dwyer J H, Johnson C A, Flay B R, Daniels S, Cormack C. Effects of program implementation on adolescent drug use behavior: Evaluation Review, 1990; 14(3): 264-289.
25. MacKinnon D P, Johnson C A, Pentz M A, Dwyer J H. Mediating mechanisms in a school-based drug prevention program: First-year effects of the Midwestern Prevention Project. Health Psychology, 1991; 10(3): 164-172.
26. Gottlieb J D, Pryzgoda J,Neal A, Schuldberg D. Generalization of skills through the addition of individualized coaching: Development and evaluation of a social skills training program in a rural setting, Cognitive and Behavioral Practice, . 2005; 12(3): 324-337.